

Afb. 1. Overzichtskaart met de in de tekst genoemde onderzoeksplaatsen. Tekening: Dienst RO/EZ en Studio van Stralen.

Jaarverslag archeologie in 2003

Gert Kortekaas en Klaas Helfrich

“Wie wat bewaart, die heeft nog wat”. Dat is kort en bondig het uitgangspunt van het Verdrag van Malta, dat op het moment van schrijven ter behandeling in de Tweede Kamer ligt en dat, zoals het Ministerie steeds mededeelt ‘volgend jaar’ wordt ingevoerd. Bewaren is archeologen eigen, als het even kan. In Groningen begon dat onbewust in 1908 bij de afgraving van de wierde Dorkwerd. Om daaruit enige archeologica te verwerven en oudheidkundige kennis op te doen, werd de biologiëstudent en latere hoogleraar archeologie A.E. van Giffen aangesteld. Hij verrichte alleen waarnemingen, groef sloten, kuilen en waterputten niet op en liet daarmee de ondergrond ongemoeid. Een proefopgraving in 2003 wees uit dat ook na afgraving de voet van de wierde nog een schat aan archeologische sporen bevat. Bovendien is het voor de eerste auteur een bijzondere ervaring om met deze proefopgraving in de voetsporen te mogen treden van je leermeesters leermeester.

In een stedelijke omgeving zal bewaren altijd een moeilijke opgave zijn. Van alle kanten wordt het bodemarchief bedreigd. Sluipend leidt ontwatering tot degeneratie van vergankelijk materiaal. Milieukundige saneringen leveren een maanlandschap op met depressies op de plaats van vroegere sloten en kuilen. Verhoging van de efficiëntie van het agrarisch bedrijf is de drijfveer achter schaalvergroting door het dempen van sloten en achter letterlijke vervlakking van het landschap door het afgraven van hinderlijke hoogtes, zoals een middeleeuwse landweg. Met de wet in de hand kun je alleen achteraf optreden, maar het kwaad is dan al geschied. Op den duur zal het wellicht beter gaan, wanneer de idee achter het Verdrag op een brede maatschappelijke steun mag rekenen. Er moet dus gewerkt worden aan een mentaliteitsverandering, onder het motto *“weggooien kan altijd nog”*.

In 2003 is veel opgegraven, in het zand van de Hondsrug en in de klei daar omheen (afb. 1). Daarnaast is binnen veel werk verzet aan het (digitaal) verwerken van de veldtekeningen, de vondsten, de monsters, et cetera. Enkele basisrapporten zagen het licht op de website van de Stichting Monument & Materiaal (M&M), andere zijn in voorbereiding¹. Aan het archeologisch onderzoek in 2003 werkten mee, vanuit M&M: Leen van Aalst, Aletta Bastmeijer, Bert Blauw, Tjebbe de Boer (†), Janny Bolhuis, Dick Brinkhuizen, Marjolein Brouwer (studente Groninger Instituut voor Archeologie, GIA), Peter Croeze, Hayo Dopmeijer, Jet Douwes, Jan Gerard, Tammao Kasemier, Fred Kortmann, Tessa Krol (studente GIA), Hans Meter, Peter Mooiman, Henk Nieuwenhuizen, George Ngongi, Marja Overeem, Leendert van der Schee, Suzan Schipper, Henk Staal, Jos Timmer, Peter Vossestein en Hanna Zimmerman². Vanuit de Gemeente

1. Zie voor de basisrapporten van de Gemeente Groningen en de Stichting Monument & Materiaal <http://www.stichtingmenm.nl/explorer/earcheo/fratsen/inleiding.htm>.
2. Tjebbe de Boer overleed op 18 oktober 2003.

Groningen, Dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken(RO/EZ): Erik Bürmann, Jaap Buist, Bea Havinga, Frits Vrede, Anko Wieringa en de beide auteurs.

1. Akerkhof noordzijde tegenover nr. 35, waarneming

4 april

Zo'n 7,5 m ten noorden van de oostelijke schippingang van de Der Aa-kerk werd tijdens het graven van boomplantsleuven muurwerk aangetroffen. Dit muurwerk was opgemetseld met forse kloostermoppen en vormde de wanden van waarschijnlijk een beerput³. In het metselwerk lieten zich tenminste twee bouwfases onderscheiden. Vanuit de bak, waarvan de inhoud en het muurwerk niet zijn verwijderd, liep in de richting van de kerk een restant van een fundering op een grondverbetering van zand. De omgeving van de funderingen was echter vergraven; het heet hier tenslotte Akerkhof. Onduidelijk is of het gebouw dat bij de beerput heeft behoord, deel uitmaakte van de begraafplaats, of verbinding heeft gemaakt met de Der Aa-kerk.

2. Beijumerweg 19, waarneming

januari en februari 2003

In de eerste uren van 2003 verwoestte een aangestoken brand de schuur van de wijkpost van Stadsbeheer voor Beijum en omstreken. Het voorhuis bleef net als de bijschuur voor het vuur gespaard. Voortvarend werd door Stadsbeheer het opruimen van de chaos aangepakt. Het bovengrondse schuurdeel werd verwijderd en de fundering geruimd, zonder de benodigde vergunningen. Het betreft hier namelijk een archeologisch rijksmonument; volgens de omschrijving in het register de standplaats van de 11e-eeuwse kapel van Beijum. Met de sloopwerkzaamheden was onbewust het archeologisch rijksmonument aangetast maar gelukkig niet vernietigd⁴. De geroerde bovengrond is vervolgens onder archeologisch toezicht deels verwijderd. In de ondergrond kon een met zoden gestapelde, middeleeuwse waterput worden waargenomen.

3. Engelberterweg 39-41, opgraving

18-22 augustus

De 13e-eeuwse kerk van Engelbert staat op het restant van een, ooit metersdikke, veenbedekking en ten dele waarschijnlijk op een met veen gevulde depressie. Door beakkeren en vooral door ontwateren via diepe, tot in het zand reikende, sloten is dit veenpakket geoxideerd en gereduceerd tot een zwarte kleiige massa. Als gevolg van dit al eeuwen durende proces is de kerk danig verzakt en scheef gaan staan. Inwatering en verkanking van de kloostermoppen deden het muurwerk ook geen goed, zodat nu de gehele kerk in opdracht van de Stichting Oude Groninger Kerken wordt gerenoveerd. Tijdens die werkzaamheden zijn buiten en binnen de kerk kleine opgravingen uitgevoerd en waarnemingen verricht. Het restauratiewerk wordt in 2004 afgerond. In het volgende jaarboek volgt een verslag van de archeologische werkzaamheden.

3. De steenmaten zijn (fase 1) 30,5×15×9,5 cm en (fase 2) 28×14×9,5 cm.

4. Monumentnummer 45087.

4. Euvelgunnertracé, proefsleuven onderzoek

9 mei-11 juni

In 1996 stelde het kabinet de 'Commissie Langman' in om een heldere analyse te maken van sterke en zwakke punten van Noord-Nederland en concrete aanbevelingen te doen. Dat resulteerde uiteindelijk in financiële afspraken met het kabinet voor de periode 2000-2006, vormgegeven in het 'Kompas voor het Noorden' en afspraken met het departement van Verkeer en Waterstaat over diverse infrastructurele projecten⁵. Een van die projecten is het aanleggen van het Euvelgunnertracé, een verbinding tussen de zuidoosthoek van de Groninger ringweg en de A7 ter hoogte van Engelbert. Deze weg doorsnijdt de zone met oude oeverwallen van de Hunze waar in voorgaande jaren, bij de aanleg van de industriegebieden Eemspoort en Driebond, uitgebreid opgravingen zijn verricht⁶. In opdracht van Rijkswaterstaat voerde het Archeologisch Diensten Centrum (ADC) te Amersfoort een aanvullend archeologisch onderzoek uit⁷.

In totaal werden vier werkputten aangelegd met een breedte van 6 m, twee ter hoogte van de Driebondsweg en twee bij de Kielerbocht (afb. 2). In de twee werkputten bij de Driebondsweg werden op een paar onduidelijke paalkuilen na, alleen middeleeuwse en bestaande kavelsloten en greppels aangetroffen. Dit deel van het terrein ligt duidelijk in de oostelijke periferie van het oude oeverwallen-complex van de Hunze. Gebruikssporen uit de ijzertijd zijn in dit gebied niet aangetroffen.

De werkputten bij de Kielerbocht bevatten naast de te verwachten middeleeuwse greppels en sloten, een greppel uit de ijzertijd en een zijgeul van de Hunze. De geul is ontstaan rond 550-500 voor Chr. en heeft zich, als gevolg van getijdewerking, verbreed; geleidelijk aan is de geul opgevuld met natuurlijke sedimenten. Op de bodem werd een balk van elzenhout gevonden. Deze is gemaakt van een kwart van een stam, toont sporen van bewerking en dateert uit de midden-ijzertijd, rond 500-400 voor Chr.⁸. De greppel bevond zich in het meest westelijke deel van werkput 4, nog net op de oeverwal (afb. 3). Ploegkrassen bleken hier niet aanwezig, net zomin als staakgaatjes van afrasteringen en paalkuilen, hoewel die in de directe omgeving zijn waargenomen⁹. Wel werden in het hier aanwezige vegetatieniveau enkele scherven aangetroffen. Dit zwarte laagje is onder de microscoop nader bekeken (afb. 4). Gebleken is dat deze vegetatielaag voor een groot deel uit houtskool bestaat en niet, zoals de naam suggereert, uit verslagen plantaardig materiaal. De houtskool is waarschijnlijk door dierlijke en menselijke (?) betreding van het terrein vermengd geraakt met de fijnzandige klei aan het oppervlak. De klei onder deze zwarte laag bleek te bestaan uit fijne kleilaagjes met houtskooldeeltjes op de laagjes. De datering van dit sediment ligt in de vroege ijzertijd. Het ontstaan hiervan is nog onzeker en vraagt nog het nodige onderzoek. Een van de hypothesen is dat de houtskool is vrijgekomen bij het (jaarlijks?) afbranden van de vegetatie op het naburige veen; een andere is dat de

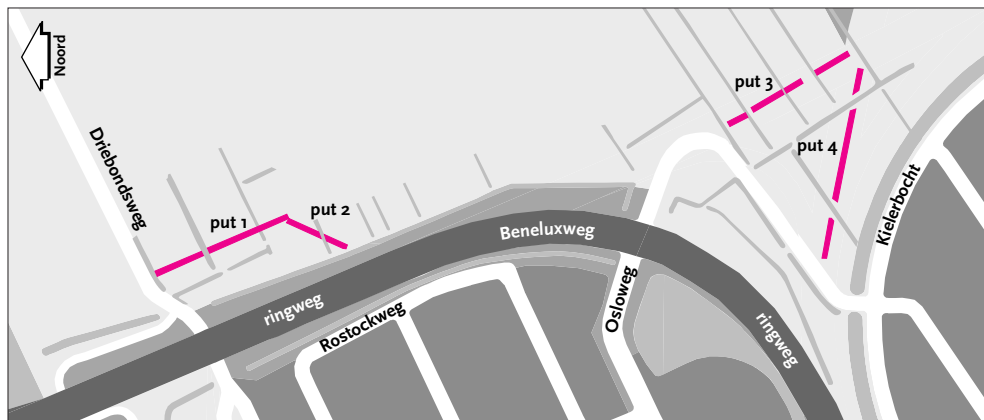
5. Zie <http://www.snnonline.nl/pagina.asp?pagenr=47>.

6. Kortekaas 1996, 18; 1998, 6; 1999, 2 en 16-20; 2000, 7-14; 2001, 7-8; 2002, 13-19; 2003, 8-9.

7. Dit onderzoek werd voorafgegaan door een booronderzoek door het archeologisch adviesbureau RAAP (Drachten). Het aanvullend onderzoek is gebaseerd op een 'Programma van Eisen' dat door de Gemeente en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) was gemaakt. Zie verder Molema 2001; Schrijer en Vos 2004.

8. Schrijer en Vos 2004, 25.

9. Kortekaas 2000, 10.

Afb. 2. Euvelgunnertracé, overzicht van de ligging van de proefsleuven.

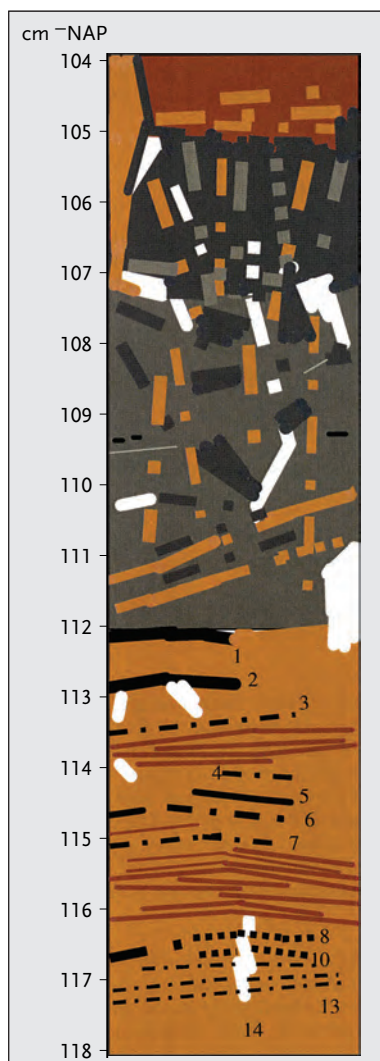
Tekening: Dienst RO/EZ en Studio van Stralen.

Afb. 3. Euvelgunnertracé, proefsleuf 4. Rechtsboven tekent het vegetatieniveau zich af als een zwarte band, doorsneden door een greppel. Foto: Gert Kortekaas.

Afb. 4. Euvelgunnertracé, tekening van een slijpplaat van het vegetatieniveau. Het vegetatieniveau ligt tussen 1,05 en 1,12 m -NAP. Deze laag bestaat uit fijnzandige klei met plantenresten en houtskool en is door betreding verkneld. De laag eronder bestaat uit dezelfde klei met houtskoolagjes, ontstaan in een milieu zonder bodemverstoring.

Tekening: R. Exaltus, collectie Alterra, Wageningen.

grasachtige vegetatie op de kwelders en oeverwallen 's winters werd afgebrand om in het voorjaar grazige weidegebieden te genereren. De aldus vrijkomende houtskool zou met de wind in vochtige terreinen zijn ingevangen en in nieuw sediment zijn opgenomen¹⁰. In de komende jaren worden op opgravingsplaatsen in Groningen deze vegetatieniveaus nader onderzocht, te beginnen bij die niveaus die in 2003 zijn bemonsterd aan de Zernikelaan en in Dorkwerd.

Het aanvullend archeologisch onderzoek gaf geen aanleiding Rijkswaterstaat te verzoeken een vervolgonderzoek in te stellen. Daarvoor waren de gegevens uit de opgravingsleuven te mager en bovendien waren de onderzoeksvragen beantwoord. Desalniettemin zijn ook de kruimels interessant genoeg om het onderzoek op gemeentelijk niveau voort te zetten en de geul met het bewerkte hout verder op te graven en de resterende flanken van de oeverwallen vlakdekkend te onderzoeken. Dat staat voor 2005 op het gemeentelijke programma.

5. Folkingestraat 63, boringen

14 januari

Tegenover de Synagoge in de (kleine) Folkingestraat zijn twee eenlaagse huisjes afgebroken en in vergelijkbare vorm herbouwd. Omdat er op 'staal' (op een betonnen plaat) is gefundeerd, was een opgraving niet noodzakelijk. Evenwel is er een aantal grondboringen verricht, vooral om de reconstructie van het verloop van wallen en grachten – zoals Van Giffen zich dat heeft voorgesteld – te toetsen¹¹. Onder de noordelijke helft van het perceel werd het zuidelijke talud van een depressie waargenomen. Deze reikte tot 2,4 m onder maaiveld. Het betreft hier een aan de binnenzijde van de stadwal gelegen sloot die eerder is aangetroffen bij opgravingen in de directe omgeving en niet Van Giffens gracht periode I¹².

6. Hoekstraat 38, opgraving

2-11 september

Aan de stadszijde van de Hoekstraat, een 'Achter de Muur-straatje', stond een pakhuis dat blijkens een korte bouwhistorische verkenning geheel uit 1862 dateerde (afb. 5). Het bleek niet rendabel verbouwbaar, zodat de stadse woningstichting 'In' nieuwbouw prefereerde met een opgraving als gevolg. De geringe oppervlakte van het terrein, de lastige afvoer van de grond en het vermijden van verzakkingen aan de buurpanden gaven beperkingen aan de uitvoerbaarheid. De bouwput voor de nieuwbouw bepaalde de diepte op 1 m en middels enkele grondboringen is ook de diepere ondergrond verder in beeld gebracht. Onder een dikke laag stadgrond met veel 18e-eeuwse scherven kwam de 16e-eeuwse voorloper van het afgebroken pand in zicht. Verder werden onder meer kuilen met asresten, leemvlekken en een beerkelder waargenomen. De beerkelder bevatte naast een pijpensteel slechts puin en gruis. Het terrein ligt op de middel-

10. In de nabije toekomst wordt aan de vegetatieniveaus rondom Groningen, te beginnen met de monsters van de Hoogeweg (Dorkwerd) en de Zernikelaan, nader onderzoek verricht door P.C. Vos (TNO/NITG, Utrecht) en R.P. Exaltus (Exaltus Ground & Man, Koudum). Dit onderzoek vindt plaats binnen het grootschalig, verkennend archeologisch (boor)onderzoek van het buitengebied van Groningen.

11. Van Giffen en Praamstra 1965-1966, 128-131, afb. 46.

12. Het betreft de opgravingen Nieuwstad/hoek Pelsterstraat westzijde (1992, ongepubliceerd), Nieuwstad/hoek Haddingestraat westzijde (1982, ongepubliceerd) en de waarnemingen bij het vernieuwen van de riolering in de Nieuwstad, zie Kortekaas 2001, 11.

Afb. 5. Hoekstraat 38, tijdens de afbraak.
Foto: Gert Kortekaas.

eeuwse noord-es van Groningen. De dikte van dat esdek bedraagt circa 50 cm, vergelijkbaar met het esdek dat in 1986 onder de hoek Hoekstraat/Vierde Drift onder het restant van de 11e-eeuwse stadswal werd aangetroffen.

7. Hoge der A, boringen

17-19 september

De riolering van de Hoge der A was aan groot onderhoud toe en is voorzien van een nieuwe binnenmantel, een soort binnenwerkse steunkous. Dat heeft als prettige bijkomstigheid dat, afgezien van sleuven voor de nieuwe huisaansluitingen, het bodemarchief van het Groninger havenfront intact blijft, voor zover het in het verleden niet al is opgeruimd. Om toch inzicht te krijgen in natuurlijke afzettingen en door menselijk toedoen ontstane lagen, zijn op enkele plaatsen grondboringen verricht. Gebleken is dat tot in de Middeleeuwen de Drentse A zandige sedimenten kon afzetten tussen mestachtige lagen stadsafval. Het noordelijke deel van de Hoge der A wordt in 2004 aangepakt, zodat de resultaten van het archeologisch onderzoek in de volgende editie van *Hervonden Stad* aan bod zullen komen.

8. Hoogeweg, Dorkwerd, proefsleuven onderzoek

22 september-10 oktober

Op de vroege ochtend van zaterdag 28 juli 1908 stapte de versgekandideerde biologiëstudent Albert Egges van Giffen op het Martinikerkhof op zijn herenrijwiël. Daarvandaan reed hij via de Oude Boteringestraat, door de Visserstraat, over de Vissersbrug, op de Kraneweg, om bij Café Westend rechtsaf over de Friesestraatweg, de spoorlijn naar Roodeschool en de Hoogeweg naar Dorkwerd te gaan. De pet op het hoofd en met een stevig briesje in de rug fietste Van Giffen (alleen voor familie en vrienden 'Ab') daarheen om de afgraving van de noordelijke helft van de wierde Dorkwerd te begeleiden¹³. De voorgaande dagen had de zon volop gescheenen, ook nu werd het weer een schitterende dag met een paar wolkjes. Het was een

13. Vriendelijke mededeling prof. dr. H.T. Waterbolk, Haren. Hij attendeerde mij erop dat het in die tijd zeer ongebruikelijk was om, in ieder geval in universitaire kringen, elkaar bij de voornaam te tutoyeren. Ook onder professoren noemde men elkaar tot in de jaren '50 van de vorige eeuw bij de achternaam.

Afb. 6. Hoogeweg, Dorkwerd, het notitieboekje van Van Giffen, voorzijde en binnenkant. Foto: Gert Kortekaas.

graad of 18 bij vertrek en midden op de dag zou het kwik bijna de 27° Celsius halen¹⁴. Een houten lat met centimerverdeling was om de stang van zijn fiets gebonden en een nieuw zakmes van het Duitse fabrikaat 'Herder' (prijs destijds ongeveer f 0,12) zat in zijn broekzak. In de binnenzak van zijn jasje stak een notitieboekje dat hij waarschijnlijk bij kantoorboekhandel Jacobs in de Brugstraat had laten maken. Een bats was wel bij de afgraving aanwezig. Kleurpotloden had hij op zijn kamer laten liggen, een gewoon potlood zat in zijn jaszak.

Op 25 juli gebruikt Van Giffen voor de eerste profielschets diverse arceringen. Op de volgende dagen worden de tekeningen grotendeels 'naar de natuur' ingekleurd, hoewel hij ook een kleurlegenda weergeeft in zijn boekje (afb. 6). Van Giffen kwam er waarschijnlijk niet alle dagen, alleen wanneer de arbeiders een klamp van de wierde hadden weggegraven en dus een profiel zichtbaar was. Tot en met 14 september maakt hij op tien dagen aantekeningen en schetsen van de wanden.

Deze fietstochten ondernam hij in opdracht van een commissie van het Natuurkundig Genootschap in Groningen, het zogenaamde Centraal Bureau voor de kennis van de provincie Groningen en omgelegen streken¹⁵. Zijn taak was het doen van oudheidkundige en geologische waarnemingen. Het Museum van Oudheden te Groningen (nu het Groninger Museum) subsidieerde de expeditie in de verwachting haar collectie zo te kunnen verrijken. In een speciaal gemaakt aantekeningenboekje met – heel modern – lichtblauw millimeterpapier schetste hij enkele profielen van de afgraving. Dit boekje dook een kleine twee jaar geleden op. Ook liet hij een aantal diapositieven maken die zich in de collectie van het door hem in 1920 opgerichte Biologisch-Archeologisch Instituut (BAI), nu het Groninger Instituut voor Archeologie, bevinden (afb. 7)¹⁶. De foto's en de profielschetsen laten goed zien dat er werd afgegraven tot enige decimeters onder de basis van de wierde, in de ongestoorde klei. De dia's laten bovendien de meetstok zien, die tegen de wand wordt vastgeklemd met een halfopen knipmes.

14. Zie <http://www.knmi.nl/voorl/kd/lijsten/daggem/etmgeg.cgi>.

15. Waterbolk 1975-1976, 122-153. Zie ook <http://www.leidenuniv.nl/host/mnl/mnl/levens/75-76/giffen.htm>.

16. Vriendelijk dank aan GIA-medewerkers: J.N. Lanting voor het tonen van Van Giffens zakboekje, P.B. Kooi voor het attenderen op de dia's en K. van der Ploeg voor het digitaliseren daarvan.

Afb. 7. Hoogeweg, Dorkwerd, overzicht van de afgravingen aan de noordzijde van de wierde in 1908 met de grondwerkers aan de bats. Foto: D. van Veen Jzn, collectie: GIA (voormalig BAI).

Een vrijwel identiek mes werd tijdens de opgraving van 2003 in de bouwvoor teruggevonden (zie afb. 9a).

De noordelijke wierdehelft was en is eigendom van de Nederlands hervormde gemeente Wierum-Dorkwerd. Uit de opbrengst van de wierdegrond van zowel het noordelijke als het zuidelijke wierdedeel (afgegraven vanaf 1907) bekostigde de kerkvoogdij de aanschaf van een Van Oeckelen-orgel voor de prijs van 1438 guldens¹⁷.

Om de opbrengst van het nu te laag gelegen weiland te verhogen, vroeg de kerkvoogdij 95 jaar later de gemeente toestemming om het perceel op te hogen met grond afkomstig uit de nabijgelegen stadswijk Reitdiep. Die goedkeuring werd verleend op voorwaarde dat er in het weiland eerst twee proefsleuven gegraven

Afb. 8. Hoogeweg, Dorkwerd, een van de opgravingsputten in oostelijke richting. Foto: Gert Kortekaas.

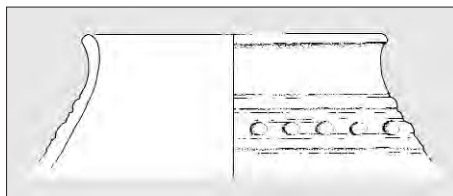
17. Van Dijk 2004.

Afb. 9a. Hoogeweg, Dorkwerd, het zakmes dat aan van Giffen toebehoord zou kunnen hebben, vondstnr. 4. Foto: Jaap Buist.

Afb. 9b. Hoogeweg, Dorkwerd, fragment van een potje, zogenaamd Angelsaksisch aardewerk, circa 5e eeuw, vondstnr. 42. Schaal 1:4.

Tekening: Maaike de Goeij, collectie M&M.

mochten worden. Doel daarvan was uitsluitend het vaststellen van de archeologische waarde van het terrein. Het vlak werd aangelegd direct onder de dunne bouwvoor, op het eerste niveau waarop sporen herkenbaar waren (afb. 8). De vlakken zijn getekend, maar de sporen zijn, op twee na, niet doorgespit of opgegraven.

In de sleuven tekenden zich kuilen en sloten af, alsook enkele ronde waterputten. Op basis van het vondstmateriaal kan voorlopig worden geconcludeerd dat Dorkwerd een continue bewoning heeft gehad vanaf het begin van de jaartelling tot op heden, waarbij oudere sporen meer centraal in de wierde aanwezig waren. Ook uit de Volksverhuizingstijd, rond de 5e eeuw, zijn scherven gevonden, onder andere in een van de twee opgegraven sporen, een rechthoekige, schachtvormige put (afb. 9b). De noordrand van de wierde bevatte onder meer de dichtgeslibde zijkreekjes van de benedenloop van de Hunsinge, nu de sloot tussen de afgegraven wierde en noordelijker weilanden. In de vulling van deze kreekjes bevonden zich zogenaamde vegetatieniveaus, waarvan enkele monsters werden genomen. Deze monsters worden verwerkt tot dunne doorschijnende plakjes en onder de microscoop geanalyseerd. Daarbij wordt speciaal gelet op de ontstaansgeschiedenis van die vegetatieniveaus¹⁸.

Deze verkennende opgraving moet worden 'vastgeknoopt' aan de profielen die Van Giffen heeft geschetst. Dat is echter niet zo eenvoudig, want een deel van de opmetingen is opgehangen aan bomen langs het pad naar de kerk. En die bomen zijn al lang geleden vervangen. Dorkwerd valt helaas net buiten de oudste luchtfoto's uit de jaren '30 van de vorige eeuw, maar gelukkig dook onlangs een foto op van schaftende grondarbeiders met de bomen op de achtergrond.

9. Kotterstraat Hoogkerk, waarneming

2 juli

In de bouwput voor de bouw van een supermarkt van Lidl met bovenliggende woningen op de kruising van de Zuiderweg en de Kotterstraat in Hoogkerk werden enkele waarnemingen gedaan. In het profiel aan de zijde van de Kotterstraat werd een paalkuil waargenomen, ingestoken vanaf een kleig niveau boven een venig laagje op dekzand. De paalkuil zelf werd afgedekt door een laag houtskool, een brandlaag. Een met de paalkuil geassocieerde kogelpotscherf dateert uit de 13e

18. Zie voetnoot 10.

eeuw. De bouwput ligt op het verlengde van de 'rug van Tynaarlo', waarop iets zuidelijker in Hoogkerk in de voorgaande jaren sporen en vondsten uit de steentijden en de ijzertijd zijn gevonden¹⁹.

10. Oude Boteringestraat 50-54, opgraving

10-27 maart en 24 april-13 mei

Tijdens het vervangen van de riolering in de Oude Boteringestraat in 1998 werd vóór Oude Boteringestraat 52 in een deels met mest gevulde kuil een zwaard met schede gevonden in twee delen²⁰. Het pand zelf is inmiddels bouwhistorisch onderzocht en de zijgevel van het voorhuis bleek belangrijke Romaanse architectuurresten te bevatten²¹. Het dwarsgeplaatste voorhuis dateert uit de late 13e eeuw, het achterhuis is grotendeels 17e-eeuws, in ieder geval van na de uitgave van Haubois' kaart van 1643 (afb. 10). Daarop staat weliswaar een achterhuis, maar dan één die haaks staat op het voorhuis. Op het erf achter Oude Boteringestraat 52 stonden tot in 1996 twee kleine huisjes (nummer 54), laatstelijk gebruikt als timmermanswerkplaats²². De twee huisjes bevatten bouwsporen uit de 18e eeuw, maar waren zeker ouder. Ze waren opgetrokken uit hergebruikte kloostermoppen. Oude Boteringestraat 50 bezit een 16e eeuwse kap maar is ouder en heeft meerdere achterhuizen, die verder naar het oosten rijken dan die van de buurman²³. Achter deze oude middeleeuwse panden, die eigendom zijn van en in gebruik zijn bij de Rijksuniversiteit Groningen, is in 2003-2004 een uitbreiding gerealiseerd voor de Faculteit Wijsbegeerte. Dat maakte een opgraving ter grootte van het bouwplan noodzakelijk.

In acht à negen opgravingsvlakken werd van oost naar west in vier kleine werkputten ruim twee meter 'bodemarchief' doorgraven, puin verwijderd en eventueel aanwezige verontreinigde grond apart gezet. De eerste twee putten lagen achter nummer 52, op veilige afstand van de belendingen, tot aan de achtergevel van nummer 50 (afb. 11). Het achterhuis van de kaart van Haubois werd niet met zekerheid aangetroffen, of het moet een ondiepe grondverbetering zijn geweest, direct naast een met een koepel afgedekte waterput. Deze zal vrij zeker inpandig zijn geweest. De koepel is meerdere malen gerepareerd, de laatste maal met gele ijsselsteentjes. De wand van de 16e/17e-eeuwse waterput bestaat uit gestapelde bakstenen; de diepte van de put is 13 m. In de put bevonden zich loden buizen; één voor afvoerwater uit de dakgoot en één voor de aanvoer naar de pomp in huis. De ingraving van de put doorsneed op een diepte van ruim 2 m een uit holle pannen samengestelde buis. Vermoedelijk is deze buis een deel van het drainagesysteem van de kelder van het voorhuis van nummer 52. Een beerput uit de 16e eeuw ten zuiden van de waterput bleek al lang geleden geheel schoongemaakt, gesloopt en met puin gevuld.

De beide huisjes van nummer 54 komen ook voor op de kaart van 1643. Ze staan aan een smalle gang aan de noordzijde, in het verlengde van het oude ach-

19. Kortekaas 1997, 15-16; 1998, 14-18; 1999, 25; 2000, 17-18; 2001, 19-21; 2003, 31; zie Niekus in dit jaarboek; Ufkes 2001.

20. Van Driel-Murray 2000.

21. Een bouwhistorische rapportage van de hand van drs. F. van der Waard te Groningen is in voorbereiding.

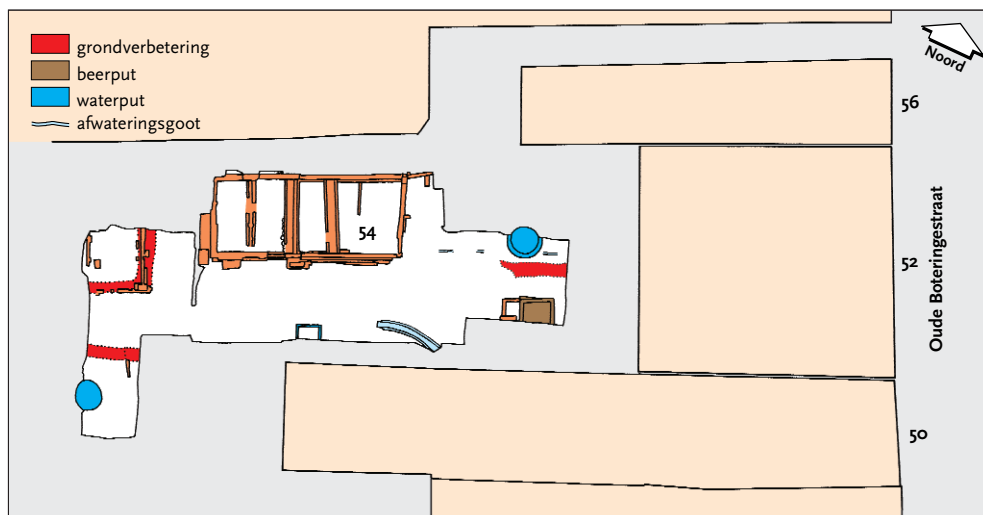
22. Van der Hoeve e.a. 1997, 32-33. Deze huisjes zijn gedemonteerd om naar Holland Village in Michigan (VS) verscheept te worden. De muurdelen zijn twee jaar geleden voor het laatst op de gemeentelijke werf gesignaleerd. De huidige verblijfplaats is onbekend.

23. Bastmeijer e.a. 2002.

Afb. 10. Oude Boteringstraat 50, fragment van de vogelvuchtplattegrond van E. Haubois, circa 1643.
Kaart: collectie: RHC Groninger Archieven.

Afb. 11. Oude Boteringstraat 50-54, vereenvoudigde opgravingsplattegrond met de aangetroffen waterputten, grondverbeteringen en funderingen.
Schaal 1:500.
Tekening: Jaap Buist en Gert Kortekaas.

terhuis van 52. In de opgraving werd duidelijk dat beide huisjes een oudere oorsprong hadden dan de 17e eeuw. Binnen twee oost-westgeoriënteerde zijmuren bleek de fundering van de binnenmuren later te zijn aangebracht. Ook de zijmuren waren niet in één fase gebouwd: er was een horizontale bouwnaad. De eigenlijke fundering is gemaakt van tamelijk forse bakstenen, onderin in leem gezet en bovenin met horizontale lagen leien (tegen optrekkend vocht). De laatste laag stenen was verbrand (afb. 12). Hierop bevond zich metselwerk van kleine 17e-eeuwse steen²⁴. Een brandlaag op een oude vloer bevestigde het afbranden van de oorspronkelijke bebouwing. Waarschijnlijk is het gebouw zowel in oostelijke als in westelijke richting langer geweest. Oorspronkelijke afsluitingen zijn niet gevonden. In de noordwesthoek van de vierde werkput waren funderingen uit waarschijnlijk de 18e eeuw zichtbaar. In de zuidwesthoek van dezelfde werkput, midden achter nummer 50, werd een tweede overkoepelde waterput aangetroffen, waarschijnlijk 16e-eeuws. Ook deze bevatte water en bleek bovendien gestapeld op een houten onderbouw van stammen (afb. 13). De diepte hiervan bedroeg 6 m. Waarschijnlijk heeft ook deze put oorspronkelijk binnenshuis gefunctioneerd. Een grondverbetering in het verlengde van de noordgevel van het achterhuis van nummer 50 is daarvoor een aanwijzing.

24. De stenen meten ongeveer 26,5×13×5 cm.

Afb. 12. Oude Boteringstraat 50-54, fundering van Oude Boteringstraat 54 in noordwestelijke richting.
Foto: Gert Kortekaas.

Afb. 13. Oude Boteringstraat 50-54, het binnenwerk van de waterput achter Oude Boteringstraat 50.
Foto: Gert Kortekaas.

Afb. 14. Oude Boteringstraat 50-54, overzicht van de grondsporen op het diepste niveau in werkput 4, in westelijke richting. Foto: Jaap Buist.

Op het diepste niveau, bijna 2,5 m onder maaiveld en onder de middeleeuwse bouwvoor, zijn de sporen ingegraven in het keizand van de Hondsrug (afb. 14). Het zijn dan – naast de diepe sporen van hogere niveaus – vooral kuilen,

paalkuilen, greppels en sloten. De meeste sloten, greppels en kuilen liggen evenwijdig of haaks op de bestaande verkaveling. Enkele oudere greppels hebben een sterk afwijkende oriëntatie. Deze dateren uit de Vroege Middeleeuwen (9e/10e eeuw), de andere sporen pas uit de Volle en Late Middeleeuwen (11e eeuw en later). Een duidelijk patroon is uit de sporen niet af te lezen; daarvoor is de hoeveelheid sporen te groot en is het onderzochte oppervlak te klein.

11. Pelsterstraat, waarneming

5 en 6 juni

In de laatste dagen van oktober 1984 werd de Pelsterstraat opengelegd om er een nieuw riool te plaatsen. Al vanaf 1982 volgde de eerste auteur de rioleringswerkzaamheden, als vrijwillig medewerker van M&M, naast een studie archeologie. Veel straten in de binnenstad bleken in hun ondergrond eeuwenoude, verharde wegen te bevatten²⁵. Zo ook de Pelsterstraat; al ter hoogte van de Vismarkt kon aan de westzijde van de straat een pakket van tenminste drie verhardingen met tussenliggende mestachtige lagen worden waargenomen. De onderste verharding werd toen vermoed op 2,1 m onder maaiveld; in een boring kon deze niet met zekerheid worden aangetoond. Verderop in de straat werd die verharding wel waargenomen en kon worden vervolgd tot aan de kruising met de Bruine Ruitersstraat, een 'Achter de Muur'-straatje. Halverwege de straat, aan de westzijde, werden in de mestpakketten houten palen aangetroffen met een dikte van circa 8 cm. Verhardingen ontbraken hier, ondanks een fraaie gelaagdheid. Voorzichtig werd de conclusie getrokken dat het hier palen betrof die hoorden bij

Afb. 15. Pelsterstraat, overzicht van de bouwput voor de reparatie van de gasbuis, gezien in noordelijke richting. Tussen de pijlen bevindt zich de oudste wegverharding. Foto: Gert Kortekaas.

25. Het betreft de volgende straten: Poelestraat, Peperstraat, Gelkingestraat, Carolieweg, Herestraat, Folkingestraat, Oude Kijk in 't Jatstraat, Oude Boteringestraat, Oude Ebbingestraat en de vroegere Achter de Muurstraten, alsook delen van de Vismarkt en de Grote Markt. Zie Kenemans 1997, 45-54. Kortekaas, 1988; 1996, 9-13; 1997, 11; 1999, 12-15; 2000, 20; 2003, 9-12.

een beschoeiing van een bermsloot. Dit idee werd bevestigd door de vondst van beschoeiingen van palen en planken in de Gelkingestraat in 1986. Aan de oostzijde van de Pelsterstraat konden in 1984 geen waarnemingen worden gedaan, vanwege een hoofdleiding voor aardgas.

Negentien jaar later gingen stukken van de Pelsterstraat opnieuw open, ditmaal om de gasbuis deels te vervangen en deels van een nieuwe binnenvoering te voorzien. Nu kon ter hoogte van de kruising met de Vismarkt een 15 m lang profiel aan de oostzijde van de straat worden gedocumenteerd (afb. 15). Dankzij een gelukkige hap uit het profiel ontstond een klein profiel dwars op de straat. Daarin was net de naar het oosten wegduikende insteek van de bermsloot te zien. Bovendien waren in het grote profiel evenwijdig aan de straat twee houten paaltjes zichtbaar. Deze behoorden bij de bermslootbeschoeiing. Ook werden wegverhardingen aangetroffen; de onderste lag op een diepte van 1,9 m op het schone keizand van de Hondsrug.

De ligging op een ongestoorde ondergrond is inmiddels bij de meeste, eerst aangelegde, bestratingen geconstateerd. Het duidt erop dat de straten, waar dit is aangetroffen, pas na zorgvuldige voorbereidingen zijn aangelegd en bestraat. Ze lagen verdiept ten opzichte van de omgeving, doordat de aanwezige bouwvoor (of een esdek) of andere antropogene lagen waren afgegraven. Bovendien zijn de (al-le?) straten voorzien van bermsloten die de drainage en riolering van de vroege stad vormden. Het aanleggen van de wegen en daarmee de ruimtelijke structuur van tenminste het zuidelijk deel van Groningen wordt voorlopig in de 11e eeuw gedateerd²⁶. Dit komt goed overeen met de aanleg van de stadswal, waarbij opvalt dat de keien die in de keileem en het keizand van het wallichaam behoren te zitten, nagenoeg afwezig zijn. Zijn de kleinere keien in depot gezet voor wegaanleg en de grotere voor de fundering van de Herepoort? Voegen we tenslotte de aanleg van het rechthoekige stratenplan samen met de aanleg van de wal, dan kan de conclusie worden getrokken dat tenminste de zuidzijde van de stad volgens een ontworpen plan is aangelegd. Gezien de omvang hiervan is het waarschijnlijk dat de landsheer, de bisschop van Utrecht, hiervoor verantwoordelijk was.

12. Popkenstraat, opgraving

31 maart-2 april

In de komende jaren zullen op veel plaatsen in en rond de binnenstad door de gemeentelijke milieudienst ondergrondse afvalcontainers worden geplaatst. Daarmee verdwijnen de grijze zakken van de stoep en kan dagelijks de computergestuurde afvalkuil worden gevuld. De graafwerkzaamheden daarbij vereisen uiteraard tenminste archeologisch toezicht en vaak een opgraving; zo ook aan de Popkenstraat.

Afb. 16. Popkenstraat, detail van de kadastrale minuut uit 1828.

Kaart: collectie RHC Groninger Archieven.

26. Van der Werff en Kortekaas 2004, 1-2.

De Popkenstraat heette rond 1828 Het Pontjestraatje, vernoemd naar ‘Het Pontje’, een gevangenis op de zuidhoek van dat straatje en de huidige Schoolstraat (afb. 16). Van dit grote laatmiddeleeuwse gebouw resteert de westelijke achtergevel, als tuinmuur van een schoolgebouw uit 1920. Ten westen van dit gebouw stonden twee kleine huisjes, die als gevolg van de bouw van een parkeergarage en de verbreding van de Popkenstraat in de jaren '70 van de vorige eeuw zijn gesloopt. Van deze huizen werd de stevige, tweesteens brede, 17e-eeuwse fundering aan de straatzijde gevonden, alsook de éénsteens brede zijgevel aan de oostzijde; waarschijnlijk is het een dwarshuisje geweest met de nok evenwijdig aan de straat. Op dieper niveau bleken onder meer oost-westgeoriënteerde sloten aanwezig, hetgeen de zwaarte van de fundering verklaart. De ongestoorde ondergrond werd op een diepte van 3 m bereikt. Daar bleek eveneens een sloot aanwezig, maar nu bijna haaks op de bovenliggende sloot. Het aardewerk, dat daarin werd gevonden, dateert de vulling van die sloot in de eerste helft van de 13e eeuw of iets later.

13. Stationsplein, proefsleuf onderzoek

11 juni

In 2005 wordt begonnen met de aanleg van een ondergrondse fietsenstalling en een nieuw plein vóór het hoofdstation van Groningen. De voorbereidingen daarvan startten al enkele jaren geleden. De mogelijke aanwezigheid van archeologische waarden was in 2002 aanleiding tot een boorcampagne om zowel de milieukundige als de archeologische kwaliteit vast te stellen²⁷. Uit dit onderzoek bleek dat het terrein aanzienlijk was opgehoogd en dat de ondergrond waarschijnlijk ongestoord was. Om dat te testen is besloten een proefsleuf aan te leggen naast de laatste standplaats van het ‘Peerd van Ome Loeks’, op de noordoost-

Afb. 17. Stationsplein, de opgravingsput naast het ‘Peerd’. Foto: Gert Kortekaas.

Afb. 18. Stationsplein, noordelijk profiel, het ophogingspakket ligt op de grijze vulling van een sloot(?). Foto: Gert Kortekaas.

27. De Roller 2003.

hoek van het (zwarte) stationsplein (afb. 17). Het onderzoek werd uitbesteed aan Archaeological Research & Consultancy bv (ARC) te Groningen²⁸.

In een vierkante put van 14 m² en een diepte van 2,9 m werden twee vlakken aangelegd. Het eerste vlak lag in een van de ophogingslagen waarin zich 18e-eeuws vondstmateriaal bevond. Deze ophogingslagen zijn waarschijnlijk het gevolg van het opgeven van de vesting Groningen in 1874 en daarna het slechten van de vestingwallen en ophogen van de omgeving van het station. Onder de ophogingslagen bevond zich een bouwvoor van slechts 16 cm dikte. Het tweede vlak lag op 2,2 m diepte (rond 0,39 m +NAP) onder de bouwvoor in het dekzand en liet behalve vier staakgaatjes de met klei gevulde insteek van een sloot (?) zien. De staakgaatjes zijn misschien een onderdeel van een afrastering en dateren wellicht uit de ijzertijd. De mogelijke sloot bevatte vondstmateriaal uit de late 16e of 17e eeuw en is waarschijnlijk onderdeel van de vestingwerken uit het begin van de 17e eeuw (afb. 18). Deze sporen maken duidelijk dat in de bouwput voor de fietsenkelder archeologische sporen zijn te verwachten, waarvan documentatie noodzakelijk is.

14. Verlengde Lodewijkstraat/H.L. Wicherstraat, opgraving

13 oktober-5 december

In 1697 kreeg Menno van Coehoorn opdracht van de Raad van State om de verdedigingswerken van Groningen te inspecteren. Die waren niet meer *up to date* en in het volgende jaar maakte hij een ontwerp voor een nieuw stelsel, de 'Helperlinie'. Deze kwam te liggen op de grens van Groningen en Helpman en strekte zich uit van het Hoornsdiep in het westen over de Hondsrug tot het Winschoterdiep in het oosten. Het complex bestond uit lunetten en redoutes (met een gracht omgeven vierkant verdedigingswerk). Een van de twee redoutes lag tegen het Winschoterdiep²⁹. Na 1874 werd de vesting Groningen ontmanteld en werden de militaire terreinen verkocht. De Gemeente kocht de omgeving van de oostelijke redoute aan en vestigde daar in 1885 de drekstoeper, de verzamelplaats van huis-, tuin-, keuken- en straatafval alsmede uitwerpselen³⁰. Dat werd daar van grove delen ontdaan, gecomposteerd en als meststof naar de Veenkoloniën verscheept. Het grove restmateriaal werd kennelijk op het terrein in een grote kuil gedumpt. Deze werd bij de sanering aangesneden. Een monster van circa 5 m³ aardewerk, blik, leer en andere laat-19e-eeuwse vondstgroepen wacht nog op een mechanische wasbeurt. De drekstoeper groeide uit tot de gemeentelijke Milieudienst, die in 2002 verhuisde naar de Duinkerkenstraat. Ten noorden van de drekstoeper vestigde zich in 1905 houthandel Nanninga in de nabijheid van de oudere houtzaagmolens 'De Vriendschap' en 'De Zon', een insteekhaven en een balkgat. Op het meest oostelijke deel van de Helperlinie bevond zich de scheepshelling van scheepsreparatiebedrijf J.J. Vos (afb. 19).

In de komende jaren wordt de nieuwe woonwijk De Linie bebouwd, als deel van het Europapark. Vooruitlopend op de ontwikkeling van de locatie is door het voormalige bureau Archeosupport te Groningen een archeologisch advies geschreven³¹. Dat onderzoek richtte zich vooral op het in kaart brengen van het reliëf en de gaafheid van de zandondergrond met als een van de doelen het lokaliseren van sporen uit de jonge steentijd, rond 5000 jaar geleden.

28. Ufkes 2003.

29. Lepage 1994, 91-97.

30. Bastmeijer en Overbeek 2000, 99.

31. Dijkstra en Milojkovic 2002.

Afb. 19. Verlengde Lodewijkstraat/H.L. Wicherstraat, fragment van de topografische kaart van 1905, herzien in 1933. Kaart: collectie Dienst RO/EZ.

Afb. 20. Verlengde Lodewijkstraat/H.L. Wicherstraat, de eerste auteur tijdens het doen van archeologische waarnemingen in milieuhygiënisch verantwoorde werkkleding. Foto: Gert Kortekaas (met de zelfontspanner).

Het terrein van De Linie is sterk verontreinigd met asbest en lokaal met diesel en andere chemische destillaten. Tijdens de sanering is het terrein éénmaal in maanpak bezocht en daarna pas nadat de afgegraven gronden waren vrijgegeven (afb. 20). In het aldus ontstane maanlandschap werden leeggegraven sloten en kuilen aangetroffen (afb. 21). Deze waren afgedekt geweest met een ophoingspakket van circa 1,5 tot 2 m, waarschijnlijk geëgaliseerde restanten van de wallen van de Helperlinie. Onder dit pakket van wisselende samenstelling lag een dunne bouwvoor op dekzand aan de westzijde en op kleiige sedimenten aan de oostzijde. Onder de bouwvoor werden in het dekzand enkele grondsporen aangetroffen, die ouder leken dan middeleeuws. In overleg met het bouwmanagement kon op de gesaneerde terreinen vlakdekkend de top van het dekzand worden opgegraven, voor zover niet vergraven³². De opgraving resulteerde in een

Afb. 21. Verlengde Lodewijkstraat/H.L. Wicherstraat, overzicht van de locatie aan het begin van de opgravingen. De uitgegraven, donkere banen zijn sloten uit de Late Middeleeuwen tot de 19e eeuw. Foto: Gert Kortekaas.

32. Met dank aan Jan Wals van Heijmans Milieutechniek te Assen, Jaap Oskam en Henk de Vries van Management & Advies Collectief Groningen (MACG) te Groningen en Tom Lenting en Johan Dijkstra van de Dienst RO/EZ van de Gemeente Groningen voor de prettige samenwerking.

Afb. 22. Verlengde Lodewijkstraat/H.L. Wicherstraat, overzicht van de aangetroffen grondsporen. Schaal 1: 2000.

Tekening: Jaap Buist, Gert Kortekaas en Studio van Stralen.

breed scala aan sporen (afb. 22). De meest recente sporen zijn de ingravingen van kavelsloten, balkgaten, enkele kuilen en de grondverbetering van een molen, daterend uit de 17e of 18e eeuw. In die tijd moet ook de dijk langs het Winschoterdiep op huidige hoogte zijn gebracht. Een opmerkelijke vondst is de ingegraven linkeronderkaak van een Groenlandse walvis (*Balaena mysticetus* L.), die als schuurpaal door rundvee zal zijn gebruikt³³. De genoemde bouwvoor zal waarschijnlijk van laatmiddeleeuwse origine zijn.

De overige sporen die zich onder de bouwvoor manifesteerden, betroffen greppels, slootjes, kuilen en paalkuilen, daterend uit de ijzertijd. In die sporen laat zich de plattegrond van een oost-westgeoriënteerde boerderij herkennen met een greppel aan de zuidoostzijde van de boerderij (afb. 23a en 23b). De plattegrond is niet compleet, mede als gevolg van recente vergravingen. De lengte van ruim 12 m wordt bepaald door de greppel aan de oostzijde en één paalkuil aan de tegenoverliggende zijde. De breedte bedraagt ruim 6 m. Opvallend is dat een ingang niet herkenbaar is; ook lijkt er geen onderscheid te zijn in een woongedeelte, met wijd geplaatste staanders, en een stalgedeelte. Het aardewerk uit de kromme greppel dateert uit de midden-ijzertijd, ongeveer 4e-3e eeuw voor Chr. Evenwijdig aan de plattegrond ligt een aantal lange greppels (zie afb. 23b). Een deel daarvan ligt binnen de boerderij maar oversnijdt een van de paalkuilen. Ook

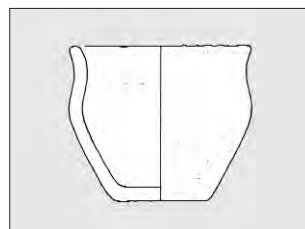
Afb. 23a. Verlengde Lodewijkstraat/H.L. Wicherstraat, overzicht van de boerderijplattegrond uit de midden-ijzertijd. Foto: Gert Kortekaas.

33. Met dank aan Dick Brinkhuizen voor de determinatie.

Afb. 23b. Verlengde Lodewijkstraat/H.L. Wicherstraat, vereenvoudigde tekening van de boerderijplattegrond uit de midden-ijzertijd. Schaal 1: 250. Tekening: Jaap Buist, Gert Kortekaas en Studio van Stralen.

zijn er twee ploegkrassen binnen de plattegrond. De ouderdom daarvan is onzeker: ze liggen evenwijdig aan de subrecente sloten. Andere greppels vertonen een lichte hoek met de richting van de boerderij en zijn evenwijdig met twee spiekers, kleine vierkante opslagloodsjes (zie afb. 22). Verder naar het westen bevinden zich nog enkele vier- tot achtpalige rechthoekige spiekers. Een grote kuil, waarschijnlijk een ondiepe waterput, bevatte vondstmateriaal uit de late bronstijd-vroege ijzertijd, circa 800/700 jaar voor Chr. (afb. 24). De verschillende richtingen van de greppels en gebouwen geven aan dat er sprake is van meerdere fasen in het landgebruik. Dat is niet ongewoon; in de ijzertijd 'wandelen' de erven en bijbehorende akkers door het landschap. Het ontrafelen en groeperen van deze sporen kan pas gebeuren nadat circa 1 hectare langs de Verlengde Lodewijkstraat in 2004 is opgegraven.

Afb. 24. Verlengde Lodewijkstraat/H.L. Wicherstraat, potje uit de late bronstijd/vroege ijzertijd, circa 800/700 voor Chr. Schaal 1: 4, vondstnr. 87. Tekening: Henk Staal.

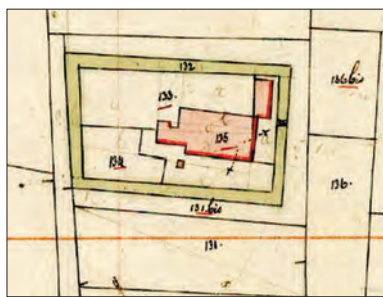
14. Westerseweg 2, opgraving

6 mei-11 juli

Het oude voorhuis van de boerderij Westerseweg 2 dateerde volgens een in de voorgevel gemetselde, ingekraste baksteen uit 1857. In de achtergevel van de

Afb. 25. Westerseweg 2, de voorgevel van het voorhuis, gezien in oostelijke richting. Foto: Gert Kortekaas.

Afb. 26. Westerseweg 2, fragment van de kadastrale minuut uit de 19e eeuw. Kaart: collectie: RHC Groninger Archieven.

Afb. 27. Westerseweg 2, in de bouwput vóór het oude voorhuis tekent zich de lichtere grondverbetering af. In het profiel bevinden zich twee puinstroken. Foto: Gert Kortekaas.

schuur bevond zich tot 2004 een aantal zandstenen sluitstenen, waarvan één hetzelfde jaartal droeg. Na anderhalve eeuw waren vooral het voorhuis en belangrijke delen van de schuur 'schoon op'. Het voorhuis was aan de zuid en noordzijde door zijn fundering gezakt en over de gang heen gebroken (afb. 25). Vanwege de bouwvalligheid en de niet te moderniseren staat besloot de familie Elzinga de oude boerderij te slopen en een nieuw voorhuis met grote, onderkelderde schuur te laten bouwen. De oude boerderij lag op een omgracht, verhoogd podium. De omtrek van de gracht is op kaarten uit de 18e en 19e eeuw nog goed te herkennen (afb. 26). De oostelijke helft van de gracht is reeds lang verdwenen. Omdat hier sprake is van een gebied met een hoge archeologische verwachting, was een opgraving van de te vergraven delen noodzakelijk. Deze is in twee fasen uitgevoerd. De bouwput voor het nieuwe voorhuis, de plaats van een oude bijschuur en een toegangsweg, zijn in 2003 opgegraven; de bouwput voor de nieuwe schuur volgt in 2004 en de verslaglegging in 2005.

Afb. 28. Westerseweg 2, in het zuidelijke profiel is zichtbaar dat een kuilvulling uit de 9e/10e eeuw (zie pijl) wordt afgedekt door een natuurlijke kleilaag. Foto: Gert Kortekaas.

De eerste opgravingsput lag ter plaatse van een oude bijschuur en leverde een aantal begraven 'krennen' en ondermeer twee grondsporen op, die in eerste instantie als gedempte (binnen)grachten werden geïnterpreteerd. Onder het nieuwe voorhuis, gelegen vóór het oude, werden met klei gevulde grondverbeteringen aangetroffen, ingegraven in de zandige klei van het podium (afb. 27). Op een van de grondverbeteringen bleek bovendien een dunne laag kloostermoppuin aanwezig. Dit tezamen bracht het idee naar voren dat dit boeren erf oorspronkelijk het terrein van een omgracht steenhuis geweest zou kunnen zijn, vergelijkbaar met het steenhuis dat werd onderzocht tijdens de aanleg van de woonwijk De Hunze³⁴. Dat terrein bestond uit twee podia, van elkaar gescheiden door een gracht. Op een van de podia stond een steenhuis op een grondverbetering. Achteraf werd duidelijk dat het aan de Westerseweg niet ging om een steenhuisterrein, maar om een 'voorwerk' van het klooster 'Maria Virgo' te Selwerd, een grote boerderij buiten het kloosterterrein³⁵.

Ter plaatse van het nieuwe voorhuis bleek in de diepere ondergrond een geul aanwezig. De natuurlijke vulling daarvan dekt de vulling van een kuil en een sloot af (afb. 28). Het weinige aardewerk daaruit – onder andere een fragment van een reliëfbandamfoor – dateert deze sporen in de 9e/10e eeuw. De richting van de sloot is sterk afwijkend van de huidige verkavelingsrichting en ligt evenwijdig aan de geul. Op grond hiervan kan voorlopig worden geconcludeerd dat de huidige verkaveling in dit gebied de tweede is. Een overstroming en het afzetten van klei maakte vóór de 12e/13e eeuw een einde aan de eerste ontginning, het huidige landschap en de Wolddijk ontstonden bij de volgende.

34. Broekhuizen e.a. 1994.

35. Siemens 1962.

16. Zernikelaan oost- en westzijde, proefsleuven onderzoek

16-26 juni en 15-25 juli

Ten westen van de kasteelterreinen werden drie werkputten aangelegd om de opgravingsvlakken van voorgaande jaren te completeren. Dat leverde één sloot op die bij het eerste kasteelcomplex behoorde. Deze was doorgraven voor sloten en greppels die samenhangen met de huidige verkaveling en de toevoeging aan het kasteelcomplex van een steenhuis in de 13e eeuw. Ten noorden van het 'schans'-terrein werden tot aan 'De Grazen' vijf oost-westgeoriënteerde sleuven gegraven, waarbij getracht werd de door het archeologisch adviesbureau RAAP gesuggereerde benedenloop van de A te lokaliseren³⁶. Afgezien van enkele kleinere geultjes werd deze brede loop niet aangetroffen. Wel werden enkele greppels uit de ijzertijd aangetroffen die behoorden bij een iets grijzere laag – mogelijk een bouwvoor – gelegen tussen de twee aanwezige vegetatieniveaus: de loopvlakken uit ongeveer de 3e/4e eeuw voor Chr. en de 4e/5e eeuw na Chr. Net als in Dorkwerd zijn ook hiervan zijn monsters genomen, om de genese van de verschillende lagen te onderzoeken.

Literatuur

- Bastmeijer, A. en R. Overbeek, 'Een vergeten 19e-eeuws industrieterrein in kaart gebracht. De bouw- en ontwikkelingsgeschiedenis van het Nanningaterrein en omgeving in Groningen' in: *Hervonden Stad* 5 (2000), 95-107.
- Bastmeijer, A., T.Tel en H. Wierts, 'Jaarverslag Bouwhistorie in 2001' in: *Hervonden Stad* 7 (2002), 29-55.
- Broekhuizen, P.H. e.a. (red.), *Oudheden onder de Hunze: archeologisch en historisch onderzoek naar een steenhuis en een boerderij onder een Groninger nieuwbouwwijk*. Groningen, 1994.
- Dijk, P. van, *Het Van Oeckelen-orgel in de Hervormde Kerk te Dorkwerd, advies inzake aanvraag status beschermd rijksmonument* (typescript). Utrecht, 2004.
- Dijkstra, Y. en J. Milojkovic, *Archeologie Europapark; Archeologische verkenningen Europapark Groningen*. Groningen, 2002.
- Driel-Murray, C. van, 'Een gestrafte edelman? Een 13e-eeuws zwaard uit de Groninger binnenstad' in: *Hervonden Stad* 5 (2000), 69-78.
- Giffen, A.E. van en H. Praamstra, 'Bijdrage tot de geschiedenis van de stad Groningen binnen de diepen (II)', in: *Groningse Volksalmanak 1965-1966* (1966), 109-195.
- Hoeve, J. van der, A. Boon en B. Raangs, 'Jaaroverzicht van bouwhistorisch onderzoek en restauraties in 1996' in: *Hervonden Stad* 2 (1997), 19-45.
- Kenemans, M., 'Graven op de Grote Markt' in: *Hervonden Stad* 1 (1996), 45-54.
- Kortekaas, G.L.G.A., *De ruimtelijke ordening en stadsontwikkeling van Groningen in de Middeleeuwen* (doctoraalscriptie Biologisch-Archeologisch Instituut en Instituut voor Geschiedenis). Groningen, 1988.
- Kortekaas, G.L.G.A., 'Archeologie in 1995' in: *Hervonden Stad* 1 (1996), 9-18.
- Kortekaas, G.L.G.A., 'Archeologie in 1997' in: *Hervonden Stad* 3 (1998), 5-18.
- Kortekaas, G.L.G.A., 'Archeologie in 1998' in: *Hervonden Stad* 4 (1999), 6-25.
- Kortekaas, G.L.G.A., 'Archeologie in 1999' in: *Hervonden Stad* 5 (2000), 4-24.
- Kortekaas, G.L.G.A., 'Jaarverslag archeologie in 2000' in: *Hervonden Stad* 6 (2001), 4-22.
- Kortekaas, G.L.G.A., 'Jaarverslag archeologie in 2001' in: *Hervonden Stad* 7 (2002), 4-29.
- Kortekaas, G.L.G.A., 'Jaarverslag archeologie in 2002' in: *Hervonden Stad* 8 (2003), 7-32.
- Lepage, J.-D., *Vesting en schansen in Groningen*. Utrecht, 1994.
- Molema, J., *A78 – zuidelijke ringweg Groningen, Gemeente Groningen, Archeologisch onderzoek fase 1 (RAAP-rapport 629)*. Leeuwarden, 2001.
- Roller, G.J. de, 'Groningen. Stationsplein' in: Wit, M.J.M. de (red.), *ARC-rapporten 2002* (ARC-Publicaties 80). Groningen, 2003, 10-12.
- Schrijer, E. en P.C. Vos, *Aanvullend Archeologisch Onderzoek aan de A7 Zuidelijke Ringweg Groningen, het Euvelgunnertracé* (ADC-rapport 221). Amersfoort, 2004.
- Siemens, B.W., *Historische atlas van de provincie Groningen*. Groningen, 1962.
- Ufkes, A., 'Een Trechterbekerschelf uit Ruskenveen in Hoogkerk' in: *Hervonden Stad* 6 (2001), 62-64.
- Ufkes, A., *Een aanvullend archeologisch onderzoek op het stationsplein te Groningen (Gr.)* (ARC-Publicaties 83). Groningen, 2003.
- Waterbolk, H.T., 'Albert Egges van Giffen' in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde 1975-1976*, 122-153.
- Werff, E.O. van der en G.L.G.A. Kortekaas, *Gruno's Veste*. Groningen, 2004.

36. Kortekaas 2003, 27 en 29.